

ДО 300-РІЧЧЯ СЕЛА МОГИЛІВ

*Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.*

Тарас Шевченко

ЛЕСЯ СТЕПОВИЧКА

**МОГИЛІВ
НАШ
КОЗАЦЬКИЙ**

Дніпро · ЛІРА · 2020

УДК 94(477.63-22 Могилів)
С 79

Консультант: Надія ЧЕНЦОВА, професор кафедри історії та політичної теорії Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

За загальною редакцією доктора філологічних наук, ректора Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, професора Миколи СТЕПАНЕНКА (м. Полтава)

Редакційна колегія:

Валерій Дружко, голова Могилівської ОТГ
Леся Степовичка, письменниця, автор-упорядник
Тетяна Смирнова, заступниця голови Могилівської ОТГ
Тетяна Назаренко, історик
Наталя Давиденко, історик
Григорій Давиденко, журналіст
Валентина Сірко, бібліотекар
Любов Палюх (Демченко), краєзнавець

С 79 СТЕПОВИЧКА Л. Н.
МОГИЛІВ НАШ КОЗАЦЬКИЙ. Дніпро: ЛІРА, 2020. 332 с. іл.

ISBN 978-966-981-355-8

У книзі розповідається про старовинне козацьке мальовниче село Могилів, нині адміністративний центр Могилівської об'єднаної територіальної громади, яка входить до складу Царичанського району на Січеславщині (Дніпропетровщині), включно із селом Проточі. Подано історію села в його розвитку від давніх часів до наших днів. Надано відомості про видатних уродженців та мешканців села. Спомини могилян, інтерв'ю творять живий літопис подій, які яскраво проілюстровано старовинними світлинами, історичними документами. Книга розрахована на істориків, краєзнавців, учителів, методистів, школярів та студентів, на широке коло читачів.

УДК 94(477.63-22 Могилів)

ISBN 978-966-981-355-8

© Степовичка Л. Н., автор-упорядник, 2020
© ЛІРА, 2020

МОГИЛІВСЬКИЙ ЛІТОПИС

Авторська передмова

Для когось Могилів – маленька цяточка на карті України. А для нас, тих, хто народився тут, чия родова пуповина зарита в цій землі, старовинне село Могилів – цілий маленький Всесвіт, яскравий, барвистий, оригінальний, неповторний своєю природною красою, козацьким походженням, цікавою історією, плодючою землею, долями працьовитих людей. В їхніх долях – 300-річна історія села. Перш ніж перейти до неї, торкнемося лише побіжно прадавнього минулого, ширшого історико-географічного ареалу, на тлі якого значно пізніше й виник Могилів.

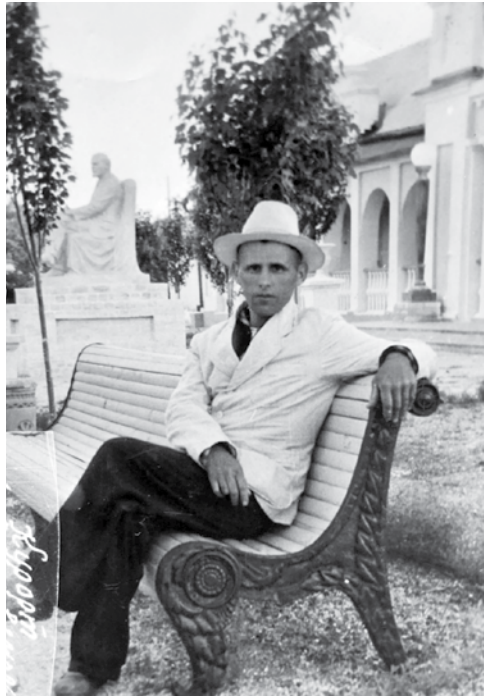
Територія, на якій розташоване село, належить до Великого Євразійського Степу, який в часи античності у європейських джерелах називали Великою Скіфією, а у Середньовіччі – Великою Тартарією. Після монголо-татарських спустошень ця земля набувала у XVI–XVII століттях назви Дікого Поля. Зі сходу воно обмежувалося державним кордоном з Російською імперією, на півночі – Сіверським Дінцем, Оріллю та Тясьмином, а на заході – Синюхою і Кодимою (притоками Південного Бугу), державним кордоном з Молдовою.

Щодо назви села є кілька версій. За давніми усними переказами, село бере початок від хутора козака Левка Могили. Звідси, мовляв, і назва пішла по смерті господаря: від «могили Левка» з'явився спершу топонім Могилівка (так село називалося в деяких наукових джерелах), який з часом трансформувався в Могилів. Ймовірно є також версія, що село отримало свою назву через значну кількість могил-курганів, якими була усіяна його територія.

Що ж до засновника не хутора, а самого села Могилева, то покладаймося на авторитетні наукові джерела. Як вказує автор 3-томної «Історії запорозьких козаків» академік Д. І. Яворницький, «в то время всем краем, от реки Самары вверх, заведывал миргородский полковник, энергичный и находчивый Даниил Павлович Апостол с сыном Павлом Даниловичем. В 1717 году Апостол воспользовался приходом из Заднепровья в оставленные запорожцами места ста человек козаков, гонимых поляками за православную веру, поселил их близ Самарского монастыря и обязал всячески заботиться о восстановлении запорожской святыни. В следующем году (*тобто у 1718. – Л. С.*) к первым выходцам из-за Днепра пришли вторые; полковник Апостол воспользовался и новыми пришельцами: он поселил их в урочище Могилеве, на правом берегу реки Орели, впадающей в Днепр, на 90 верст выше реки Самары» [Т. 1. с. 267]. Звернімо увагу на поняття «урочище» і на його значення, бо воно є надзвичайно важливим для визначення точної дати народження нашого села. Як вказує Вікіпедія, «Урочище – у широкому розумінні, народна назва будь-якого географічного об'єкта або орієнтира, про який домовились («уреклись») люди. Урочищем може стати будь-яка частина місцевості, відмінна від інших ділянок навколишнього ландшафту. Наприклад, це може бути лісовий масив серед поля, болото або щось подібне, а також ділянка місцевості, що є природною межею між чим-небудь. Урочищем іноді називають і окремо розташовані невеликі населені пункти, оскільки вони виділяються на навколишній місцевості».

Якщо «урочище Могилів», куди Данило Апостол направив у 1718 році других пришельців, було просто помітною на березі Орелі частиною степу, на якій знаходилися могили-кургани, тоді дата народження села і є 1718 рік. Якщо ж «урочище Могилів» було вже на той час невеличким населеним пунктом, наприклад, хутором того самого козака Могили, куди Данило Апостол підселив других пришельців, тоді це означає, що Могилів, нехай у вигляді хутора, існував раніше, і тоді наше село є старшим за віком, понад 300 років.

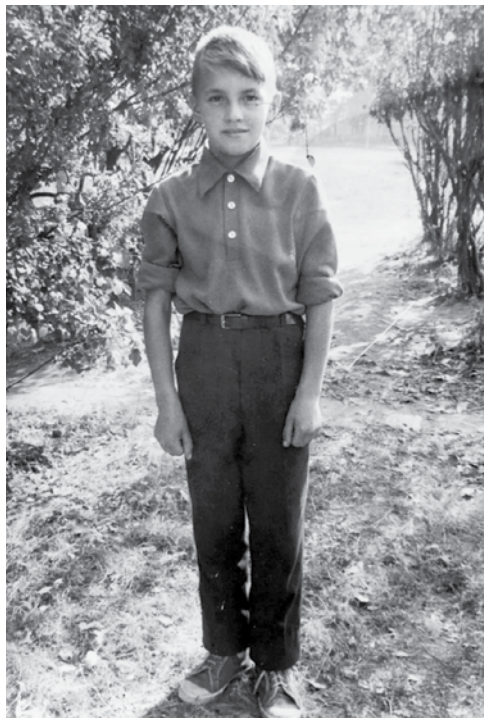

Микола Григорович Шандиба на курорті Азовського узбережжя. Початок 1950-х

– **Яке звання у Вас було?**

– Від ефрейтора до старшини дослужився. Додому повернувся в лютому 1984 року. Трохи погуляв і пішов у колгосп. Відверто кажучи, в армії я трохи змінився, інтерес до комбайна у мене ослаб. Але «партія сказала «надо», і я, вже член партії, пішов на комбайн. З товаришем моїм, Віктором Сиротою. Попрацювали, зайняли перше місце серед молодіжних екіпажів. Нам, як передовикам, дали путівку в Угорщину, тур на 10 днів.

Феодосій. 4 клас. МСШ

Феодосій. 4 клас

– **І що було далі?**

– Через 7 днів після вручення атестата я пішов працювати у першу механізовану бригаду колгоспу «Прогрес». Влітку 1980 р. пішов штурвальним на комбайн. Рік попрацював, а вже наступного літа став комбайнером. З однокласником працювали. У 1981-му мене забрали в армію, у Туркменістан, прикордонником. На афганському кордоні, військова частина 2072-М.

– **Афганські кулі до Вас долітали?**

– Не дуже. Я служив на 8-й погранзаставі. Мотоманеврена група виходила на афганську територію, переправа проходила через мою заставу. Вони були прикриттям нашого загону. Так в усіх загонах відбувалося. Тобто я не афганець, але ми повноцінно несли службу.

– **Які враження Ви отримали від закордону? Сильний був контраст із союзом?**

– Зайшов у магазин, побачив асортимент ковбас, джинси, модну одягу, курточки, трошки зачепило. Було дивно, бо в нас тут дефіцит такий був усього... Працював я далі в колгоспі, і у 1988-му мене поставили бригадиром.

– **А у 1991-му влада змінилася.**

– Це там у верхах. А я був ще якийсь час бригадиром і колгосп залишався.

– **Цікаво, як відбувався для Вас і для колгоспу цей перехід? Був соціалізм, Ви – людина соціалізму, член партії, а почався капіталізм. Як йшла Ваша еволюція? Зміна форми власності, методів господарювання. Вас зібрали і сказали, що колгоспу більше немає?**

– Воно йшло, як і йшло і само підказувало. У 1991-му через якісь обставини чи, може, через зміну влади, мені піднабридло сидіти весь час за комбайном. Захотілося чогось іншого. Я з бригади відділив

8 клас. Ф. Шандиба у верхньому ряду перший справа

третю частину землі і організував оренду. Бригада в бригаді! Треба сказати, що певні передумови для переходу були створені ще раніше. У 1988-му ввели бригадний підряд, ми по-новому почали працювати. Вже була економіка і економія. Виникла матеріальна зацікавленість, трохи більше було доплати за більший урожай. Моя дружина була економістом у бригаді. Колгосп собі ще існував, а вона, економіст, вела нашу бухгалтерію. Якись копійки, якись премії нам капали з колгоспу. І бригада вже більше свободи мала, заробляла.

– **І все ж таки, коли розпався колгосп «Прогрес»?**

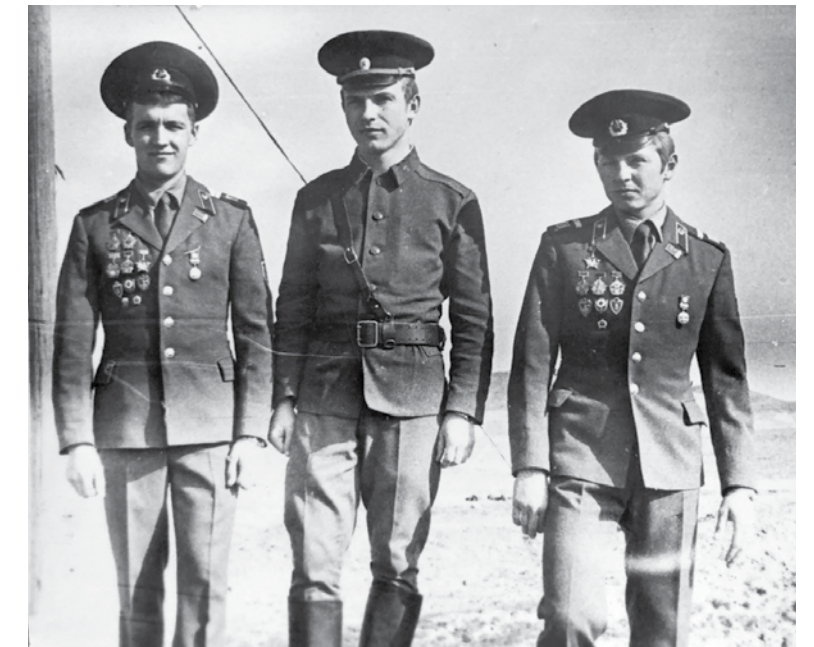
– Точно не пам'ятаю, він розпадався потроху. Він не розпався як СРСР, все те саме було, ще залишалось. Але й потроху мінялося. Я тоді вже організував оренду. Потім кинув через рік і ще до 1997 (мене попросили) я пропрацював бригадиром у колгоспі.

– **Ви весь час шукали, пробували, щось міняли. Динамічний характер.**

– Так. У 1997-му я кинув колгосп. Розрахувався, сказав «спасибі» і пішов. На той час був такий бізнес – ганяли із Словакії та Угорщини нові машини. А тоді купити нову машину – це була новина. Можна було пригнати звідтіля, а в нас же тут був дефіцит. У 1999 став я приватним підприємцем. Бізнес почав швидко йти, завантажили 10 машин і погнали. Трохи цим позаймався і там я не вписався. Кинув цей бізнес. Приїхав сюди. На той час я мав свій трактор новенький МТЗ (Мінський тракторний завод). Купив у 1994 році. Це не

Осінь 1981 р. Феодосія виряджали в армію. Мама Феодосія і старший брат Толя

1983. Перший зліва Ф. Шандиба. Скоро на дембель

ВІДГУКИ НА КНИГУ

Надія ЧЕНЦОВА,
професор кафедри історії і політичної теорії
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

ЗАРАДИ ПРАВЕДНОЇ І ПАТРІОТИЧНОЇ МЕТИ

Видання, присвячене 300-річчю заснування приорільського села Могилів, автор-упорядник книги Леся Несторівна Степовичка називає «літописом села Могилів», що справді повністю відповідає його змісту та покликанню. У ньому присутня тяглість історичного процесу, трагізм і образність, об'єктивний фактологічний матеріал і пронесені через людські долі і серця глобальні і суто буденні події та турботи.

Письменниця виконала дуже складне завдання, поєднавши зусилля авторів різного фаху і професійного рівня заради реалізації праведної і патріотичної мети: відтворення реалістичної історії одного із давніших поселень Приорілля. Публіцисти, краєзнавці, письменники і поети, військовослужбовці і держслужбовці, очевидці минулих подій – мешканці села поділилися історичними роздумами, дописами, спогадами, поетичними рядками і різноманітними «цікавинками» для того, аби створити цілісну картину життя одного із приорільських сіл від найдавніших часів до нашого сьогодення.

Л. Степовичка виконала не лише роль упорядника видання, але сама, занурившись у джерельні матеріали, ретельно їх опрацювала і акцентувала увагу на важливих моментах, які відбувалися в Могилеві від часу його першого залюднення до збільшення чисельності населення і перетворення на велике заможне село.

Її ініціатива стосовно «Клопотання про увічнення імені гетьмана Данила Апостола» у назві вулиці, активна участь у процесі творення герба із певною символікою для села, участь у дискусії щодо початку заснування села, є дуже доречними і, вочевидь, будуть підтримані громадськістю. Авторський колектив видання своїми дописами красномовно оприлюднює своє небайдуже ставлення до відновлення історичної пам'яті мешканців села і округи. Серед них відомі історики С. Світленко, Д. Вирський, краєзнавець А. Білокінь, письменник-краєзнавець М. Чабан, доктор української філології М. Поповський – усі вони прихильники ідеї козацького походження поселення, як зазначалося про це в документах XVIII ст.

Справді, у краї залишили по собі «міти» скотарські племена і скіфи у вигляді могил – курганів, наповнених археологічними пам'ятками; залишилися «рубці» на землі від редути і ретраншементів, приходила сюди людність з обох берегів Дніпра, але вільнолюбство, працелюбство, відповідальність за свою землю і її збереження Могилів демонстрував завжди як багатолюдна місцина з козацьких часів. Це засвідчують документальні джерела XVII–XVIII ст. про територіально-адміністративний устрій, демографічну ситуацію, традиційні господарські заняття населення.

У вирі історичних подій, коли голод, війни, репресії і розбрат стирали із пам'яті народу імена, події, старі назви хуторів і річок, село вистояло. Нині Могилів вибудовує разом із сусідами систему цінностей, нове життя, свято шануючи пам'ять про своїх давніх і нових героїв, трагедії їхніх подвигів.

Слід подякувати авторському колективу за трепетне ставлення до минулого свого краю, села, осередку, родини і побажати, аби подібне видання не було поодиноким і спонукало читачів до осмислення нашої спільної історичної спадщини.

Червень 2018, м. Дніпро

Тадей КАРАБОВИЧ,
поет, перекладач, етнограф, музейник,
доктор філологічних наук (Польща)

МОГИЛІВ ТА СКІФСЬКІ КУРГАНИ НА БЕРЕГАХ ОРЕЛІ

Мотто:

*А води орільські в ранковій зорі.
В них вічність тече, нас на мить помічає (...)*
Леся Степовичка

Зі скіфськими курганами вздовж Орелі мене в'яже непомітна лінія моїх відвідин львівських художників Володимира і Людмили Лободів у їхній майстерні в Туровому неподалік від Царичанки. З цієї мандрівки степовою Україною виникає також моє зацікавлення її історією та етнокультурою. На шляху приорільських курганів я побачив не лишень розриті скіфські могили, але відвідав сучасні Китайгород, Могилів, Петриківку. Тут у Туровому та Могилеві відкрилися для мене укріплення Української лінії, тобто захисні окопи та редути початку XVIII століття. Укріплення та редути були настільки могутні, що їх не понівечив час. Будучи на Приоріллі, я натрапив по селах на прекрасну давню кераміку і вишивані рушники. Це все, на мій погляд, свідчення існування на берегах Орелі козацької історії, яка вписувалася в назву Гетьманщини.

На Орелі світяться світильником пам'яті також мої мистецькі відкриття. Адже Володимир і Людмила Лободи родом з Придніпров'я, і до них на хутір, коли я там гостював, навідувалися порозмовляти про мистецтво відомі митці з Дніпра Володимир Бублик, Сергій Ковика-Алієв та Олександр Нем'ятий. Вони зналися з Лободами ще з періоду, коли ті мешкали в Дніпрі. Тут також відбулося моє знайомство з літературно-мистецьким журналом «Січеслав», який редагувала поетеса Леся Степовичка. Журнал привіз до Турового Володимир Бублик, який, крім малярства і скульптури, також писав поезію. В «Січеславі» я відкрив для себе ліричного поета з Могилева Олександра Зайвого. Зацитую твір поета «Розкопки Брильової гори» з 1995 року, приблизно з того самого часу, коли я навідувався до Турового. Ось фрагмент твору:

*Білють кості велетенських турів
закам'янілі, хоч вогонь викрешуй.
А серце пастуха перетворилось
в пахучу грудку отчої землі...
І вої сплять,
серцями вріши в землю,
на голубій околиці села...*

Микола ЧАБАН,

краєзнавець, письменник, заслужений журналіст України

ЛЮДИНА НІБИТО НЕ ЛІТАЄ... А КРИЛА МАЄ. А КРИЛА МАЄ!

Могилів – яка промовиста назва! – могили, кургани... Мені пощастило не раз бувати в цьому чарівному степовому селі, бути знайомим з видатними українськими поетами, членами Національної Спілки письменників України, які оспівали у своїх поезіях рідне село і Оріль – Олександром Зайвим та Лесею Степовичкою. У їхніх поезіях, як і в прозових творах, тема Орелі, рідної ріки, тема рідного гнізда села Могилева від діда-прадіда, є важливими, значущими, домінантними для світовідчуття цих яскравих майстрів красивого слова.

Час від часу Олександр Зайвий заходив у редакцію газети «Зоря», в якій я працював з 1989 року. Він мені нагадував постарілого Єсеніна, тобто таким міг би бути Сергій Олександрович, якби молодим трагічно не обірвав своє життя. Зайвий був схожий на нього не лише зовні, а й за внутрішньою вдачею. Відчувалося, що він, особливо в порівнянні з невільними радянськими журналістами, які тягнули щоденну, казенно-ідеологічну лямку, цінував свободу як ковток повітря. Він ніби пропах степом, жив і виживав на вільних творчих хлібах. «Зоря» була до нього прихильною, давала частенько його публікації, громадянську лірику, поему «Комуніст» про героя-земляка Михайла Панікашу, інші твори, і сплачувала за це гонорари, як було заведено в той час.

З іншого боку, інколи мені здавалося, що Олександр Феодосійович готовий писати на будь-яку соціальну тему – і про афганців, і про наркоманів, і про сучасних героїв – треба ж було на щось жити. Отже, в його творчому процесі поряд з моментом ліричним був присутній і момент кон'юнктурний. Та не він один. Дніпродзержинський поет Федір Ісаєв згадував голодний 1947 рік: «Їсти нічого, дай, думаю, напишу вірш про партію і про те, як щасливо нам живеться під сонцем сталінської конституції. Накатав скоренько, несучи вірш до редакції міської газети «Дзержинець», вони зраділи, тут же приймають його і тут же зі мною розраховуються готівкою. Одразу іду на базар, купую ковбаси, сала, хліба, і бурмочу радісно: «Яка гарна радянська влада, я готовий прославляти її хоч щодня!»

Це був час, коли було модно і необхідно, для того щоб смачно жити, вихвалити радянську владу і комуністичну партію. У Маяковського є вірш про робочого, якому виділено нову квартиру. От він набирає воду, роздягається, опускається у ванну і, ніжачись у теплій купелі, вигукує: «Как хороша советская власть!» Та варто віддати належну шану талановитому поетові, блискучому лірикові Приорілля Олександрові Зайвому, якого цікавили не лише «прохідні» теми, а якому боліли й пекли теми народного горя, лихоліття, такі, як штучний сталінський голодомор, який спричинив геноцид народу, мільйони смертей в Україні, зокрема, в його рідному Могилеві. Цю тему він висвітлив

Могилівська середня школа. Біля панно «Олександр Зайвий» (художники М. Чернета і Любов Демченко). Гості школи – М. Чабан, Леся Степовичка. Директор МСШ А. В. Динька. Осінь 2010 р.

у чесній і гострій поемі-трагедії «Голод», яку написав ще у 1963 році, коли про це й пошепки згадувати було небезпечно, а приніс до нас у газету в перебудовні роки. Тоді обережна «Зоря» не дозволила собі надрукувати таку «крамолу», а «Прапор юності» надрукував. Зате «Зоря» щільно співпрацювала з Могилевом, провела дворічну кампанію, присвячену відкриттю пам'ятника герою Панікасі в центрі Могилева. Знайшли кошти, скульптора Огія. Про це співробітник «Зорі» Головка Володимир Лук'янович написав велику статтю.

Леся Степовичку я знаю теж з минулого століття. Маю всі її книжки – поетичні і прозові, як і вона має усі мої. Така в нас добра традиція – обмінюватися книжками, ходити на презентації одне до одного. Ми заприятюлися в 1990-х і багато всього пережили разом – і моменти творчої співпраці над виходом книжок і журналу «Січеслав», який пані Леся заснувала і редагувала тривалий час. До речі, творчості О. Зайвого завжди знаходилося гідне місце на його шпальтах. І наша спільна участь у літературно-мистецьких заходах у Дніпрі, в області, в Києві. Разом на запрошення директора Могилівської середньої школи А. В. Диньки ми неодноразово брали участь у вечорах пам'яті О. Зайвого з відвідинами могили поета, з покладанням квітів, з читанням віршів.

Будучи прекрасною поетесою, пані Леся присвятила багато поезій Орелі, Приорілля, рідному селу. Це і «Поема про Оріль», і вірші «Жінка й ріка», «Орільський мотив», «Свято Спаса Пречистого», «Чи знаєш ти, мого дитинства ліс» та інші, в яких оспівала безсмертну, вічну красу свого степового краю та його людей. Темі голодомору в ріднокраї вона віддала шану в щемкому оповіданні «Свято солодкої лободи», за яким в Українському державному музично-драматичному театрі ім. Тараса Шевченка поставлено монодраму. А драматичну тему мовної та поведінкової адаптації сільської дівчинки з Могилева у великому місті вона висвітлювала у своїх оповіданнях, які друкувалися в літературних часописах України. Таким чином, могилівські письменники прославляють рідне село і популяризують його в Україні і світі.

Бував я і в могилівській «шевченківській» хаті під стріхою, у провулку Стаханівському, 2 (нині вже Шовковичному!), яку пані Леся успадкувала від свого роду. Хата, збудована у XIX столітті, за своєю ветхістю та зношеністю мало придатна для життя, зате, як гірко всміхається Леся Несторівна, в документах про спадщину значиться, що вона володіє «заміським будинком». Чи під силу одній жінці дати раду такій старій хатині, обійстю: ні фізично, ні матеріально вона не потягне. Для прикладу, ми посадили разом квасолю на булахівському городі, та вона слабо вродила, бо в криниці з того року, коли Оріль почала пересихати, зникла вода, і нічим було поливати. Врожаю зібрали – миску квасолі, рівно стільки, скільки й поклали по зернятку у землю. Та Леся Несторівна надзвичайно дорожить цим обійстям і садом, старою хатиною, навідується до них, називаючи дідову спадщину «музеєм свого дитинства».

Коли пані Леся сказала мені, що сідає за книжку про Могилів, я був певен, знаючи наполегливість і працьовитість письменниці, її несамовитий трудолюбство (я й сам такий), впертість і комунікабельність, любов до Могилева і краєзнавчий хист, який в ній розгоряється з роками дедалі дужче, відданість справі і рідному селу до самопожертви, що Степовичка впорається. Робота тривала понад два роки. І от книга, народжена з любові і муки, вийшла друком! Вона прекрасна зовні і глибока за проникненням у суть процесів, які відбувалися в історії села, обширна за обсягом охопленої інформації.

Вважаю дуже доцільним, що саме Лесі Степовичці було довірено цей важливий проєкт – створення книги про Могилів, письменниця якнайкраще впоралася з поставленим завданням на радість і втіху односельців та українських читачів.

Ця книга – рукотворний пам'ятник селу. Тож, вітаю могилівців з ювілеєм села і з появою ювілейної книги! Бажаю гарних врожаїв, нових творчих здобутків, родинного добробуту і достатку!

ПРО АВТОРА-УПОРЯДНИКА

Степовичка Леся (Булах Олександра Несторівна) народилася 21 травня в с. Петрівка на Дніпропетровщині. Закінчила романо-германське відділення філологічного факультету Дніпропетровського державного університету за фахом «філолог-германіст» та аспірантуру при кафедрі німецької мови ДДУ. Викладала німецьку мову на кафедрах ДДУ та ДМетІ. Автор кандидатської дисертації з германістики. Закінчила курси перекладачів, працювала перекладачем в Україні, ФРН, Австрії, Бельгії, Люксембурзі. У 1994–1995 роках мешкала в Західному Берліні.

Член Національної Спілки письменників України та Національної Спілки журналістів України. Голова правління Дніпропетровської обласної письменницької організації НСПУ, член Ради та Президії НСПУ (2002–2012, Київ). Засновник і головний редактор літературно-мистецького та художньо-публіцистичного часопису-щоквартальника «Січеслав».

Завідувач літературної частини Дніпропетровської філармонії (2012–2013).

Від 2013 року – співробітниця Центру культури української мови ім. О. Гончара Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Поетеса, прозаїкня, есеїстка, перекладач. Авторка 18 книг поезії та прози.

Автор літературних проектів та упорядник книг «Слово про літературу та письменників Придніпров'я», «Шевченкіана Придніпров'я» та ін.

Співупорядник книг «І поліг наш народ, наче скошене жито. Голодомор на Дніпропетровщині 1932–1933», «Сяєво Жар-Птиці. Антологія літератури для дітей та юнацтва Придніпров'я» та ін.

Твори перекладено польською, німецькою, російською мовами та івритом, друкувалися у виданнях Австралії, США, Чехії, Польщі, Ізраїлю.

Леся Степовичка – лауреат багатьох обласних, Всеукраїнських та двох Міжнародних літературних премій.

Активна учасниця Помаранчевої революції (2003–2004) та Революції гідності (2013–2014). Викладач української мови у військовій школі АТО (осінь–зима 2015).

Нагороджена «Подякою» батальйону «Дніпро-1» (2015). Має Подяку Президента України за участь у Помаранчевій революції (2005). Нагороджена Почесною відзнакою Президента України, ювілейною медаллю «25 років Незалежності України» (2016). Нагороджена відзнакою Дніпропетровської обласної ради «Річниця Революції гідності» (2018) як активна учасниця Євромайдану. Нагороджена медалями «За заслуги перед університетом» (2007), «Знак подяки» (2012) та «За відданість університету» (2019). Заслужений працівник культури України (2007). Стипендіат Президента України за видатні досягнення в області літератури й культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ: Наукова думка. 1990. 562 с.
2. Скальковський А. О. Історія нової Січі, або останнього Коша Запорозького. Дніпропетровск: Січ, 1994. 678 с.
3. Феодосій Макаревський. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига». 2000.
4. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Українське видавництво. 1941.
5. Шевченко Тарас. Кобзар. Київ: Видавництво «Корбуш». 2008. 800 с.
6. Мицик Ю. Царичанка козацька. До 400-ліття заснування Царичанки. Київ: Генеза. 2004. 88 с.
7. Голобуцький В. О. Запорозька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775. Київ: АН УРСР, 1961. 415 с. 2. Дневник путешествия в Южную Россию академия).
8. Рыбаков Б. Геродотова Скифия. Историко-географический анализ. 1979.
9. Вирський Д. С. Протовчанська паланка. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9.
10. Білокінь А. М. Сторінки історії Приорілля. До 400-ліття Царичанки. Дніпропетровськ: Пороги, 2004. 93 с.: іл.
11. Заруба В. М. Козацька старшина Гетьманської України. Дніпропетровськ: Ліра, 2011. 932 с.
12. Світленко С. І., Білокінь А. М. Приорілля: Историко-краєзнавчі нариси: навч. посіб. / за заг. ред. проф. М. М. Дроня. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 2004. 212 с.: іл.
13. Реабілітовані історією. Дніпропетровська область: у 2-х кн. Дніпропетровськ: Моноліт, 2008. 2000 с.
14. І поліг наш народ, наче скошене жито. Голодомор 1932–1933 років на Дніпропетровщині / упоряд. О. Ратнер, Л. Степовичка, М. Чабан. Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2008. 630 с.
15. Зайвий Олександр. Свище вітер в багряній діброві. Вибрані твори. Дніпропетровськ: Січ, 2000. 464 с.
16. Шевцова З. І. Широке село під горою. Кар Хутори. Миколаївка-1. Дніпро: Моноліт, 2017.
17. Лоза-Сало Галина. Біль і гордість Приорілля. Царичанка. 2016.
18. Приорільська королівна. Царичанці 400 років. 1604–2004. Полтава. 2004.
19. Дослідження Д. Я. Телегіна та О. С. Біляєва. Кургани з похованням катакомбної та зрубної культур. 1971.
20. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Екатеринослав: Екатеринославская типография Я. Чаусского. 1880.
21. Ригельман Олександр. ЛѢТОПИСНОЕ ПОВѢСТВОВАНИЕ О МАЛОЙ РОССИИ И ЕЯ НАРОДѢ И КОЗАКАХЪ. Москва. 1847. Художник Тимофей Калинин.
22. Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. Санкт-Петербург. 1914.

ПОДЯКА

Редакційна колегія і автор складають щирю подяку добродіям і добродійкам, які фінансово підтримали видрук цієї ювілейної книги:

Василь Гришко, Віктор Таратушка, Любов Оровецька, Надія Ченцова, Сергій Михайлов, Олена Володарець, Віктор Чистяк (молодший), Валентин Гусак, Наталя Яковенко, Наталя Давиденко, Григорій Давиденко, Любов Сядро, Антоніна Дзіргун, Олександр Страх, Петро Страх, Валентина Сірко, Світлана М. Погоріла, Світлана П. Погоріла, Наталя Галаган, Михайло Куляба, Світлана Куляба, Станіслав Пугаченко, Людмила Рибаченко, Людмила Коваленко, Валентина Литвиненко, Феодосій Шандиба, Дмитрій Туров, Сергій Туров, Таїсія Турова, Микола Хорольський, Валерій Погорілий, Яна Дробишевська, Любов Молокоєдова, В'ячеслав Семенов, Людмила Титарєва, Василь Бровко, Тетяна Кислична, Віктор Коновий, Віталій Моня, Віктор Сирота, Сергій Козачок, Тетяна Смирнова, Наталя Булах, Валентина Гагаріна, Ольга Бреславець, Ірина Кірічок, Любов Повіренна, Валентина Гультьєва, Анатолій Остренко, Анатолій Дубовицький, Сергій Бажан, Тетяна Рошевська, Олександра Шуманн

ЗМІСТ

Леся СТЕПОВИЧКА. Могилівський літопис. Авторська передмова	3
Валерій ДРУЖКО. Слово до земляків	10
Глава I. СИМВОЛІКА СЕЛА МОГИЛІВ	
Розділ 1. Опис герба. Символіка герба. Положення про герб.....	12
Розділ 2. Опис прапора. Символіка прапора. Положення про прапор	14
Розділ 3. Пісня Могилівської об'єднаної територіальної громади.....	16
Глава II. ВІЗИТІВКА МОГИЛІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	
Розділ 1. Адміністративно-демографічні та географічні відомості.....	20
Розділ 2. Виконавчий комітет Могилівської сільської ради.....	23
Глава III. ІСТОРІЯ І ПРИРОДА СЕЛА. ТАЄМНИЦІ СИВОЇ ДАВНИНИ	
Розділ 1. Історико-археологічні відомості та кліматичні особливості краю.	
Адміністративний устрій. Козацтво	
Леся СТЕПОВИЧКА. «Лежить гася, простяглася...»	24
Наталя ДАВИДЕНКО. Про що мовчать загадкові кургани. <i>Реферат</i>	25
Олександр ЗАЙВИЙ. Розкопки Брильової могили. <i>Вірш</i>	29
Тихон ШАПОВАЛОВ. Курган «Зелена Могила»	29
Олександр ЗАЙВИЙ. Скіфська балада. <i>Вірш</i>	30
Анатолій БІЛОКІНЬ. Село Могилів та його мешканці	31
Любов ПАЛЮХ (ДЕМЧЕНКО). Мій рід Катричів бере початок від Левка Могили	32
Розділ 2. Господарювання. Ремесла	
Наталя ДАВИДЕНКО. Чим займалися і з чого жили наші предки	35
Микола ЧАБАН. Могилівські цікавинки – 1897. Чи ви знаєте, що... ..	37
Розділ 3. Церковні відомості. Спорудження, руйнація та відбудова храмів	
Тетяна КАЙСТРО. Із історії Могилівської церкви. <i>Реферат</i>	38
Леся СТЕПОВИЧКА. «Без Бога ні до порога»	42
ГЛАВА IV. МОГИЛІВ ХХ СТОЛІТТЯ	
Розділ 1. 1900–1920 рр. Революція. Громадянська війна.	
Встановлення советської влади. Колективізація	
Сергій СВИТЛЕНКО, Анатолій БІЛОКІНЬ. Адміністративно-територіальні та демографічні зміни на Приоріллі на початку ХХ століття.....	46
Наталя ДАВИДЕНКО. Господарювання на селі. Як у Могилеві розкуркулювали роботящих, багатих та успішних. Репресований Невтриніс Корній Митрофанович	47
Леся СТЕПОВИЧКА. Могилів у вирі громадянської війни. <i>Історії зі старого альбому</i>	49
Григорій ДАВИДЕНКО. Могилів родом з Поділля.....	56

Розділ 2. 1920–1930 рр. Смертельна косовиця голодомору	
Олександр ЗАЙВИЙ. Чорний час. Роздуми про трагедію 1933 року. <i>Уривок</i>	58
Леся СТЕПОВИЧКА. Репресовані сталінським режимом. Реабілітовані історією.....	60
Василь СИМОНЕНКО. Де зараз ви, кати мого народу? <i>Вірш</i>	67
Розділ 3. Могилів у 1941–1945 рр. Війна. Окупація і визволення села.	
Захисники Вітчизни. Остарбайтери. В'язні концтаборів	
Лідія ЄРУХ. Одного дня чорна згряя на мотоциклах в'їхала в село.....	68
Людмила РИБАЧЕНКО. Як вовк поділив наш урожай.....	68
Тетяна НАЗАРЕНКО. Наші земляки – герої Другої світової. Визволення села.	
Григорій Якович Сирота.....	70
Валентина ЛИТВИНЕНКО. Зустріч, яку не здолали розлуки. Микола Полтавець.....	71
Любов МОЛОКОДОЄВА. Мої мама й тато були сміливі й романтичні. <i>Інтерв'ю</i>	74
Наталія ГАЛАГАН. Могилівський Данко.....	75
Йому було всього лише двадцять чотири. Шишкань Ілля Минович.....	77
Микола МОНЯ. Битва за Дніпро була найтрагічнішою.....	77
Григорій ДАВИДЕНКО. Пушкарівський плацдарм.....	78
Микола ІВАНЮК. Вони захищали Батьківщину. Учасники Другої світової.....	80
Валерій ПОГОРІЛИЙ. Заслужене, але не присвоєне звання. Подвиг Андрія Дубовицького.....	82
Галина ЛОЗА-САЛО. Воювали й повернулися живими.....	85
Микола ІВАНЮК. Вигнання на примусові роботи до Німеччини. Остарбайтери.....	91
В'язень концтабору Освенцим.....	93
Ірина БАРАБАШ. Могилів вшановує пам'ять героїв Другої світової.....	93
Розділ 4. Повоєнна розруха, голод 1946–1947. Діти війни	95
Валентина ДОДАЄВА. Дівчинка з Могилівського патронату.....	95
Василь ГРИШКО. Про тітчин борщ, рожеву шовковицю і шкільне кохання.....	101
Звідки взявся Могилів. Ода рідному селу Могилеву. <i>Вірші</i>	102
Антоніна ДЗІРГУН. Де б я не була, душа моя летіла в Могилів. <i>Інтерв'ю</i>	104
Марія КУЛЯБА. «Вертаймося в Могилів, бо тут добра не буде!» <i>Інтерв'ю</i>	108
Ольга ДІДЕНКО (ОРОВЕЦЬКА). Як ми втратили батьківську хату, а з нею й рідний Могилів. <i>Інтерв'ю</i>	111
Леся СТЕПОВИЧКА. Свято солодкої лободи. <i>Оповідання</i>	116
Розділ 5. Могилів 1950–1989 років. Відбудова господарства. Освітні заклади	
Могилівські нотатки. Від автора-упорядника	122
Микола ІВАНЮК. Історія Могилівської школи та її випускників. Вчителі. Хлібороби.	
Механізатори. Керівники села і колгоспу. Працівники культури. Військовослужбовці.....	124
Димитрій ТУРОВ. Шанованими людьми в селі були механізатори і доярки.....	140
Наталя ДАВИДЕНКО. Учні чорнило робили з бузини, а писали на шматках газет.	
Історія школи села Могилів-2.....	144
Університет – то як буквар.....	146
Анатолій ДИНЬКА. Срібний дзвіночок для Могилівської школи. <i>Інтерв'ю</i>	149
Віктор СИРОТА. Присвята друзям-однокласникам із 10-го «А» Могилівської СШ 1966 року.....	153
Олена ПЕРЕТЯТЬКО. Мої батьки – працюючі колгоспники.....	155
Сергій КОЗАЧОК. Могилівські Козачки.....	156
Розділ 6. МЕДИЦИНА. МОГИЛІВСЬКА ЛІКАРНЯ. ЛІКАРІ	
Микола ІВАНЮК. Медики.....	157
Світлана ПОГОРІЛА. Доктор Оріховський. Людина-епоха.....	160
Любов ПОВІРЕННА. Люди в білих халатах.....	160

Розділ 7. Воїни-інтернаціоналісти	162
Розділ 8. Чорнобильське лихо. Ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС	173
Володимир СЛОБОДЕНЮК. Ніхто не міг усвідомити справжніх масштабів трагедії.....	174
Розділ 9. Видатні земляки. Військовослужбовці мирного часу – гордість Могилева і України	
Леся СТЕПОВИЧКА. Ваня Остренко з дитинства був крилатим.....	175
Іван ОСТРЕНКО. Лише працююча і добра людина може досягнути своєї великої мети.....	178
Леся СТЕПОВИЧКА. Полковник, громадський діяч Віктор Таратушка.....	180
Віктор ТАРАТУШКА. Мрію відродити рідний куток Дрюківку.....	181
ГЛАВА V. МОГИЛІВ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ. 1991 Р.	
Розділ 1. Декомунізація	
Тетяна СМІРНОВА. Тополина, Зоряна, Озерна, Вишнева – назви вулиць Могилева і Проточів залунали по-новому.....	183
Мокрина КОНОВОД. Діду, не шкодуйте за Ленінградською!.....	187
Клопотання ініціативної групи.....	188
Розділ 2. Господарювання на землі. Нові українці – будівничі України	
Тетяна СМІРНОВА. Соціальний профіль Могилівської ОТГ.....	189
В'ячеслав СЕМЕНОВ. Яка користь Могилеву від підприємства «Маїсадур». <i>Інтерв'ю</i>	192
Василь БРОВКО. Відповідальність була і залишилася: раніше – перед колективом колгоспників, тепер – перед пайовиками. <i>Інтерв'ю</i>	194
Володимир ПЕРЕПЕЛИЦЯ. Могилівські кутки мають назви за іменами своїх господарів, яких було розкуркулено і репресовано у 1930-х. <i>Інтерв'ю</i>	197
Феодосій ШАНДИБА. «Наша земля – золото, головний капітал України». <i>Інтерв'ю</i>	201
Віталій МОНЯ. Душа болить за долю рідного села та його мешканців. <i>Інтерв'ю</i>	207
Микола ХОРОЛЬСЬКИЙ. Європу в Україні треба творити, починаючи із себе. <i>Інтерв'ю</i>	212
Олена ВОЛОДАРЕЦЬ: «Що би не сталося, не продавайте хату!» <i>Інтерв'ю</i>	215
Розділ 3. Могилів захищається і боронить мир в Україні. Учасники АТО	
Леся СТЕПОВИЧКА. Воїни Світла, Герої наших днів.....	219
Василь РОГАТИНЮК. Я бачив, що творилося на Донбасі, і не хотів, щоб таке саме було у нас у Могилеві. <i>Інтерв'ю</i>	222
Віктор ЧИСТЯК. «А я вже нічого не боюся». <i>Інтерв'ю</i>	227
Ігор КОЛЕСНИКОВ. На війні рідна земля допомагає. <i>Інтерв'ю</i>	229
Валентин ГУСАК. Вірю в нашу перемогу, я за неї воював на Донбасі. <i>Інтерв'ю</i>	232
Сергій БАЖАН. Найсильніша зброя – незламний бойовий дух. <i>Інтерв'ю</i>	236
Валерій ПОГОРІЛИЙ. Не вважаю себе героєм, я виконував свій військовий обов'язок. <i>Інтерв'ю</i>	238
Розділ 4. Могилів навчається і навчає. Освітні заклади. Культура. Народне мистецтво	
Наталя ГАЛАГАН. Світлі обрії Могилівської загальноосвітньої школи.....	240
Ольга БРЕСЛАВЕЦЬ (АРТЕМЕНКО). Наш Будинок культури.....	241
Наталя ДАВИДЕНКО. Барви життя на полотні.....	244
Олена ПЕРЕТЯТЬКО. Бібліотека – перший вісник краси і знань.....	246
Валентина СІРКО (СТРАТІЙ). Бібліотека – це вогник села. Із історії зорянського культурно-освітнього життя.....	248
Розділ 5. Незабутній	
Василь Сергійович Кисличний – сільський голова від Бога.....	253
Розділ 6. Екологія. Стан довкілля. Оріль	
Леся СТЕПОВИЧКА. Оріль – любов наша і печаль.....	254
Григорій ДАВИДЕНКО. Молочна ріка з медовими берегами.....	256

Леся СТЕПОВИЧКА. Поема про Оріль.....	260
Ірина БАРАБАШ. Весняні толоки	261
Тетяна СМІРНОВА. Плоди децентралізації.....	262
Розділ 7. До Могилева на відпочинок	
Ірина БАРАБАШ. Рекреаційні установи та заклади Царичанщини.....	263
Валерій ПОГОРІЛИЙ. Могилівський геріатричний пансіонат	264
Розділ 8. Могилів святкує	
Могилеву – 295. Яким був попередній ювілей.....	266
Леся СТЕПОВИЧКА. Свято Спаса Пречистого. <i>Вірш</i>	267
ГЛАВА VI. МОГИЛІВ – ПЕРЛИНА ПРИОРИЛЛЯ, ДЖЕРЕЛО МИСТЕЦЬКОГО НАТХНЕННЯ	
Розділ 1. Олександр Зайвий	268
Віктор СИРОТА. Його столицею був Могилів	269
Леся СТЕПОВИЧКА. Орфей Приорілля.....	271
Розділ 2. Митці про Оріль та Могилів	
Олександр ЗАЙВИЙ. Куди не йду, а залишаюсь тут. <i>Поезії</i>	275
Тадей КАРАБОВИЧ. Крізь час	276
Леся СТЕПОВИЧКА. Якого кольору Оріль. <i>Поезії</i>	278
Віктор СИРОТА. Боже, Оріль храни!	280
Людмила ТИТАРЕВА. Могилів. Осінь у Могилеві. <i>Вірші</i>	284
Розділ 3. Могилівські перекази та бувальщини	
Наталя ДАВИДЕНКО. Журавський ліс.....	285
Валентина ЛИТВИНЕНКО. Летаргійний сон у Дрюківці	287
Любов СЯДРО (КОВАЛЬОВА). Смачніших пиріжків, ніж у Могилівській шкільній їдальні, я більше ніде не куштувала. <i>Интерв'ю</i>	288
Леся СТЕПОВИЧКА. Мій Могилів. <i>Есеї</i>	292
Хороші німці в Могилеві	303
Марія ПЕТРЮК. Шість дочок і один синочок. Школа виживання.....	305
Тетяна ЯКОВЕНКО. Перш ніж отримати елітне житло, ми довго поневіряться по підвалах та гуртожитках	307
Валентина СІРКО (СТРАТІЙ). Мій тато-коваль здавався мені вогняним Богом.....	309
Ольга БРЕСЛАВЕЦЬ (АРТЕМЕНКО). Що не кажіть, панове, а життя прекрасне!.....	312
Валентина ЛИТВИНЕНКО. Могиліяни – герої моїх новел	314
Післямова	
Леся СТЕПОВИЧКА. Пишаймося своїм козацьким корінням.....	315
ВІДГУКИ НА КНИГУ	
Надія ЧЕНЦОВА. Заради праведної і патріотичної мети.....	318
Тадей КАРАБОВИЧ. Могилів та скіфські кургани на берегах Орелі	319
Микола ЧАБАН. Людина нібито не літає... А крила має. А крила має!	322
Про автора-упорядника	324
Література	325
Подяка	326
Зміст	327

ДЛЯ НОТАТОК

Краєзнавчо-художнє видання

МОГИЛІВ НАШ КОЗАЦЬКИЙ

Автор-упорядник:
Леся СТЕПОВИЧКА
(Булах Олександра Несторівна)

Відповідальна за випуск:
Оксана НЕЧАЙ

Дизайн та верстка:
Олександра НЕЧАЙ

Обкладинка:
Сергій КОВИКА-АЛІЄВ

Коректор:
Людмила ОМЕЛЬЧЕНКО

*У книзі використано світлини з приватних архівів автора-упорядника,
Тетяни Кисличної та авторів дописів*

*Ілюстрації для форзаців взято із книги Олександра Рігельмана
«ЛѢТОПИСНОЕ ПОВѢСТВОВАНИЕ О МАЛОЙ РОССІИ И ЕЯ НАРОДѢ И КОЗАКАХЪ»
(Москва. 1847). Художник Тимофій Калинський*

ЛІРА

ВИДАВНИЦТВО
ДРУКАРНЯ

— ДНІПРО —

ISBN 978-966-981-355-8

9 789669 813558

Підписано до друку 14.08.2020.
Папір G-print. Друк цифровий.
Тираж 100 прим. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 38,6. Зам. № 189.

Видавництво та друкарня ПП «ЛІРА ЛТД».
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6042 від 26.02.2018.

dnipro.lira@gmail.com | +38 (067) 561-57-05 | lira.dp.ua